

**УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ТОВАРИСТВ
У КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОМУ ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ БУКОВИНИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX — ПОЧАТКУ XX ст.**

У статті проаналізовано участь українських молодіжних товариств у культурно-просвітницькому та громадсько-політичному житті Буковини другої половини XIX — початку XX століття. Вона здійснювалася через організацію і проведення музично-декламаторських вечорів, створення читалень, бібліотек, які стали осередками культурно-просвітницької роботи, пошанування відомих постатей українства Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Володимира Винниченка. Вагомою була боротьба за відстоювання української мови як мови викладання та введення навчання історії України в Чернівецькому університеті, яку послідовно вели студенти, що належали до товариств «Союз», «Січ». Попри заборони молодь долучалася і до громадсько-політичного життя краю, домагаючись загального виборчого права, підтримуючи політичні партії і окремих їхніх представників.

Ключові слова: молодіжні товариства, культурно-просвітницька діяльність, громадсько-політичне життя, Буковина.

Inna Dutchak (Kyiv)

**THE PARTICIPATION OF UKRAINIAN YOUTH SOCIETIES
IN THE CULTURAL, EDUCATIONAL, AND PUBLIC-POLITICAL LIFE OF BUKOVYNA
DURING THE SECOND HALF OF THE 19th — THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY**

Abstract. Most Ukrainian youth associations in Bukovyna in the second half of the 19th and early 20th centuries operated as cultural and educational organizations, so this area of their work, which involved the study and dissemination of the Ukrainian language, literature, history, and culture, was dominant. This was carried out in the following forms: organizing and holding musical and recitation evenings, amateur theater performances, «folk concerts», choral performances, trips to Bukovyna, the work of libraries of youth societies, and publishing activities. The improvement of the educational level of the youth itself, as well as of the peasants and townspeople, was facilitated by courses organized by the youth to eliminate illiteracy and preparatory courses for secondary and higher education institutions, as well as popular science lectures.

The growth of students' national consciousness aroused in them a desire to deepen their study of the past of their own people. They saw one way to satisfy this in creating a Department of Ukrainian History at Chernivtsi University with Ukrainian as the language of instruction. The youth also sought to expand the rights of the Ukrainian language in secondary schools and advocated for the Ukrainization of administrative and judicial bodies in Bukovyna.

Ukrainian organized youth of Bukovyna in the second half of the 19th and early 20th centuries took an active part in the public life of the region, cooperating with other Ukrainian institutions of the region: «Ruska Besida», «Zhinocha Hromada», «Bukovynskyi Boian», «Ukrainian Bourgeois Club». Youth representatives were always present at the founding of Ukrainian people's homes, the opening of loan offices, community stores, cooperatives, and other economic associations, and at numerous people's assemblies, during which topical problems of the time were discussed. Young people also became involved in political activity, primarily in response to the violation of constitutional rights in Austria-Hungary, the inappropriateness of national life, and the persecution of Ukrainians in Russia.

Keywords: youth associations, cultural and educational activities, social and political life, Bukovyna.

* к.і.н., доцентка, старша наукова співробітниця Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти».

PhD in History, Associate Professor, Senior Researcher, State Scientific Institution «Institute for Modernization of Educational Content».

orcid.org/0000-0002-2102-7144

e-mail: innadutchak76@gmail.com

Постановка наукової проблеми та її значення. Плекання культурних цінностей, національних надбань, традицій українського народу, мови, звичаїв було завжди важливим. Актуальним є це і сьогодні, коли іде боротьба за збереження власної держави, суверенітету, незалежності та цілісності території. Дуже важливо відстоювати державну мову, культурні цінності, пам'ятки, повернути вкрадені надбання. Вагому роль відіграє історичний досвід. Друга половина XIX — початок XX століття — це період національного пробудження європейських народів, під час якого відбувався процес формування національної свідомості та самоусвідомлення. Активну участь у цьому брала молодь Буковини. Доцільно враховувати вплив історичного досвіду минулого молодіжного руху на молодь сьогодення. Сучасна українська молодь теж стоїть перед викликами утвердження власної ідентичності, збереження національних культурно-історичних цінностей, мови, традицій українського народу.

Аналіз останніх досліджень. Спеціального дослідження названої проблематики на теперішній час немає. Різні аспекти питання розвитку українського молодіжного руху на Буковині знайшли висвітлення у працях О. Добржанського¹, В. Ботушанського², М. Гуйванюка³, Г. Скорейко⁴ та ін.

Формулювання мети та завдань статті. Метою статті є проаналізувати участь українських молодіжних товариств у культурно-просвітницькому та громадсько-політичному житті Буковини другої половини XIX — початку XX століття. Автор ставить перед собою наступні завдання: показати, які форми діяльності використовували члени українських молодіжних товариств у культурно-просвітницькій роботі, висвітлити їхню боротьбу за відстоювання української мови як мови викладання та введення навчання історії України в Чернівецькому університеті, розкрити їхню участь у громадсько-політичному житті краю.

Виклад основного матеріалу. Українська організована молодь Буковини активно долучалася до культурно-громадського життя краю, брала участь у різних заходах українського загалу.

Так, молодь регулярно проводила музично-декламаторські вечори, присвячені визначним історичним ювілеям українського народу, відомим діячам тощо. Розпочиналися вони урочистими патріотичними промовами. Далі відбувався концерт, в якому виконувалися віршовані та музичні твори українських поетів і композиторів, а заключним акордом були танці. Як правило, на таких вечорах збиралися поважні українці та відомі представники інших народів краю для обміну думками щодо українських справ. Молодь, звичайно ж, старанно готувалася до них, а після їх проведення отримувала натхнення до подальшої роботи на благо народу. Першими такі вечори стали проводити члени «Согласія» і «Братнього Союзу». Вони влаштовували їх не лише у Чернівцях, а й у містечках і селах краю. Пізніше до таких заходів долучилися українські студенти та «січовики». Причому студентська молодь дуже часто організовувала такі вечори по селах Буковини спільно з іншими українськими товариствами («Руською Бесідою», «Жіночою громадою», «Буковинським Бояном», «Українським міщанським клубом»)⁵.

Значною популярністю серед населення користувалися вистави молодіжних аматорських театральних гуртків. Найбільш майстерними вважались аматорські групи вихованців «Бурси ім. Ю. Федьковича», студентських товариств «Січ», «Союз», «Запороже», гімнастичного товариства «Січ» у Чернівцях, які виступали по всіх містечках і селах Буковини.

На початку XX ст. активно аматорськими театральними постановками займалися «січовики». Спочатку допомогу їм в організації вистав надавали студенти. Але з часом майже усі «Січі» створили власні аматорські групи, які регулярно виступали з виставами у своїй громаді та по сусідніх селах. Найактивніше з-поміж них діяли «січовики»-аматори з Кіцманя, Кичери, Кліводина, Шипинців, Неполоківців, Рогізної⁶.

Організуючи аматорські вистави, українські студенти також співпрацювали з театральними групами інших українських товариств. Так, студентське товариство «Січ» влаштовувало спільні постановки з «Жіночою Громадою» та «Буковинським Бояном», «Союз» — з «Руською Бесідою», «Жіночою Громадою» та «Товариством православних русинок», «Запороже» — з «Руською Бесідою»⁷.

Значної популярності набули так звані «народні концерти», які проходили переважно по селах та містечках Буковини. Починалися вони обов'язково популярними викладами з української історії, літератури чи інших галузей знань. Далі йшли декламації, співи, аматорська вистава. Організовувалися такі концерти переважно студентами самостійно або спільно з січовими товариствами та зі старшокласниками сільських початкових шкіл. Найбільш успішно пройшла серія «народних концертів», організованих протягом 1908–1914 рр. академічним товариством греко-православних богословів «Православна Академія»⁸.

Січові товариства проводили так звані «січові фестини», які включали в себе традиційний «народний концерт», а також показові виступи «січовиків» (вправи з «сикавкою», з топірцями,

урочистий похід селом тощо) і були приурочені посвяченню січового прапора, закладенню першого каменю січового дому тощо. Однією з найвдаліших і найпомітніших акцій такого плану стало загальнобуковинське січове свято з нагоди посвячення прапора Чернівецької «Січі», організоване «Союзом Січей»⁹. Подібні свята були своєрідним підбиттям підсумків проведеної роботи, а також сприяли зміцненню українського національного духу в буковинців.

Студентська, учнівська та січова молодь регулярно організувала вечори з танцями. Цей, здавалося б, суто розважальний захід, який завжди збирав багато відвідувачів, також служив популяризації української національної ідеї. Про це свідчить вже той факт, що для того, щоб взяти участь у забаві, необхідно було прийти в народному одязі. Крім того, доходи та пожертви з цих вечорів завжди йшли на культурно-просвітницькі цілі. Такі заходи влаштовувалися як у Чернівцях, так і по містечках та селах краю.

При усіх молодіжних товариствах діяли хори, які своїми виступами пропагували українську пісню. Особливо відзначилися хори студентських товариств «Союз» і «Православна Академія».

Своєрідним підсумком просвітницької роботи студентських товариств за рік вважалися подорожі по містечках і селах Буковини, які влаштовували їхні члени під час літніх канікул, виступаючи з театральними виставами, музично-декламаторськими вечорами, «народними концертами».

У другій половині XIX — на початку XX ст. молодь також активно пропагувала творчість тих українських письменників і діяльність громадських діячів, які, на її думку, сприяли утвердженню української національної ідеї. Звісно, що першочергову роль у цьому відношенні відігравав Т. Шевченко, його особистість і творчість. Музично-декламаторські вечори, народні концерти на честь Т. Шевченка постійно влаштовували члени студентських товариств, учні середніх шкіл, січова молодь. Значного розмаху набули урочистості до 50-ліття смерті Кобзаря у 1911 р. та 100-ліття з дня його народження у 1914 р.¹⁰

Особливу пошану серед буковинської молоді користувався Юрій Федькович. Так, члени студентського товариства «Союз» неодноразово його відвідували, а у січні 1888 р. товариство скасувало усі розважальні заходи через смерть відомого буковинця¹¹. Крім того, молодь часто проводила музично-декламаторські вечори на честь Юрія Федьковича: виголошувалися реферати про його життя та діяльність, звучали його поезії («Сонні мари», «Рідна мова», «Золотий лев», «Лист», «Довбуш», «В світ за очі») та музичні твори композиторів С. Людкевича, М. Січинського, М. Вербицького, С. Воробкевича на вірші Ю. Федьковича.

Помітним був вплив на студентів Буковини Михайла Драгоманова. 10 грудня 1876 р. товариство «Союз» іменувало його «членом основателем»¹². Його листи читали на засіданнях. М. Драгоманов допоміг товариству у комплектуванні бібліотеки. Він, зокрема, підібрав для неї «колекцію книг по дослідженню асоційного елемента в народному життє»¹³. А коли М. Драгоманов помер, «Союз» влаштував 13 липня 1895 р. в його пам'ять великий художній вечір і вирішив скласти кошти на видання творів померлого¹⁴.

Вагомим пошануванням серед студентів Чернівецького університету заслужив Іван Франко. Вони відвідали письменника у Львові у 1903 р. та влаштували урочисту академію у 1913 р. у Чернівцях на честь 40-річного ювілею його письменницької діяльності.

Дружні стосунки зав'язалися на початку XX ст. між українським студентством Буковини та Лесею Українкою. У 1901 р., коли вона гостювала у Ольги Кобилянської, товариство «Молода Україна» влаштувало 4 травня на її честь урочистий літературно-музичний вечір¹⁵.

Тісні зв'язки з університетською молоддю підтримувала також Ольга Кобилянська. Вона часто вела зі студентами бесіди на літературні та громадські теми, була гостею організовуваних ними вечорів. Контакти з українським студентством Буковини мав і Володимир Винниченко.

Молодь постійно брала активну участь в організації і проведенні заходів, приурочених громадським діячам, ювілеям їхньої діяльності, які влаштовували спільно усі українські товариства Буковини. Як приклади таких акцій можна навести: 25-річчя літературної діяльності С. Воробкевича 17(29) травня 1887 р.¹⁶, відкриття та освячення пам'ятника Ю. Федьковичу у Чернівцях 13(25) червня 1888 р.¹⁷, «баль» на честь приїзду до Чернівців М. Грушевського 19 листопада 1894 р.¹⁸, відзначення 100-літнього ювілею відродження української літератури в Чернівцях 3 грудня 1898 р.¹⁹, 25-річчя суспільної, літературної та освітньої діяльності О. Поповича 18 листопада 1900 р.²⁰, «комерс» на честь приїзду до Чернівців відомого організатора артілей у Наддніпрянщині М. Левитського 2 липня 1903 р. (з українськими студентами він навіть мав окрему зустріч і цікавився, які погляди домінують серед чернівецької молоді)²¹, вітання на честь приїзду до Чернівців М. Лисенка у грудні 1903 р. та у травні 1904 р. (під час другої поїздки він відвідав помешкання студентського товариства «Січ», цікавився становищем чернівецького студентства, його зв'язками з молоддю інших

українських земель і на згадку про ту зустріч залишив відповідний запис у книзі гостей та сфотографувався із членами «Січі»)²², відзначення 25-річчя наукової і громадської діяльності С. Смаль-Стоцького 15 жовтня 1910 р.²³ та 25-літній ювілей громадсько-політичної діяльності Є. Пігуляка у 1905 р.²⁴.

Студентські товариства систематично організовували в Чернівцях, по містечках і селах краю курси для міщан та селян, на яких безкоштовно вчили читати й писати, давали елементарні знання з різних дисциплін. Дуже активно до цієї роботи долучилися січові товариства. Українські студенти займалися самоосвітою, а також організовували науково-популярні відчити для населення. Осередками популяризації української національної ідеї ставали бібліотеки, які діяли на базі молодіжних товариств. Ці товариства активно займалися видавничою справою.

Студенти допомагали «Руській Бесіді» засновувати читальні, опікувалися ними, відвідуючи їх і закликаючи селян до просвіти, надаючи різного роду допомогу. Широкий резонанс викликало заснування читальні у с. Раранче 11 квітня 1880 р. З концертом виступив хор студентського товариства «Союз»²⁵. Протягом 1880–1882 рр. «Союз» допоміг укомплектувати бібліотеки чотирьом читальням у селах Раранче, Самушин, Валява, Панівці, надіславши їм зі своєї бібліотеки книги, які були у кількох примірниках²⁶. Представники студентських товариств «Союз», «Січ», «Запороже» часто їздили по селах і проводили бесіди з селянами про значення просвіти і роль читалень. Про те, що студенти справді істотно допомагали читальням, свідчить, наприклад, той факт, що у 1912 р. «Руська Бесіда» передала 4 найбільші читальні, які розташовувались у передмісті Чернівців, під повну опіку студентського товариства «Січ».

У міру зростання національної свідомості українська молодь стала активно відстоювати права рідної мови. У 1908–1913 рр. ініціаторами і учасниками різного роду акцій у цій справі виступили українські студенти Чернівецького університету. Так, зокрема, 5 липня 1908 р. вони скликали у приміщенні Українського Народного Дому у Чернівцях загальноукраїнське віче, на якому розглядалися три питання: справа кафедри української історії у Чернівецькому університеті і становище українського студентства; двомовність у буковинських середніх школах та необхідність її скасування; українізація органів управління і судочинства на Буковині. До кінця року подібні віча скликалися молоддю неодноразово.

Нова хвиля піднесення у боротьбі українського студентства за права рідної мови настала навесні 1909 р. На народних вічах, скликаних українською молоддю в Українському Народному Домі у Чернівцях 23 травня та 7 липня 1909 р. у справі прав української мови, розглядалися традиційні для таких зібрань три питання. Але цього разу студенти були більш рішучими, залучивши широкі кола громадськості та заручившись підтримкою депутатів.

Зростання національної свідомості студентів викликало в них прагнення до поглиблення вивчення минулого власного народу. Один із способів задоволення цього вони бачили у створенні в Чернівецькому університеті кафедри історії України з українською мовою викладання.

Вперше вимога кафедри історії України була висунута на довірочній нараді українських студентів Чернівецького університету 11 червня 1908 р.²⁷. 28 червня 1908 р. у приміщенні університету відбулося перше віче українського студентства цього закладу у справі заснування кафедри історії України. Участь у ньому взяли майже 100 студентів, а також два професори університету: д-р С. Смаль-Стоцький і д-р В. Мількович. Як головний доповідач з названого питання, студент М. Павлусевич у своєму виступі зазначив необхідність створення такої кафедри, щоб українська молодь «могла почути в своїй рідній мові про минушчину свого народу, про його культуру, та про всякі його змагання так на полі просвітнім як і політичним та культурним»²⁸.

Згідно із рішенням віча студенти підготували необхідний меморандум і 26 жовтня того ж року подали його у деканат філософського факультету Чернівецького університету та до Міністерства віросповідань і освіти. У цьому документі обґрунтовувалася необхідність заснування кафедри української історії.

Але довгий час відповідь не надходила. Вирішення справи зволікалося. Українські студенти неодноразово направляли своїх представників до декана філософського факультету, але той лише запевняв, що деканат ставиться прихильно до домагань і українських, і румунських студентів, справа розглядається у Міністерстві віросповідань і освіти. Деканат філософського факультету наполягав на викладанні державною мовою і тому погоджувався хіба що на викладання історії України виключно німецькою мовою, не допускаючи навіть вживання назви «історія українського народу». Президія Крайового управління Буковини повністю підтримала позицію офіційних університетських структур.

31 жовтня 1909 р. у приміщенні Чернівецького університету відбулося чергове віче українського студентства у справі заснування кафедри історії України²⁹.

Боротьба за відкриття кафедри української історії в університеті не припинялася і в наступні роки. Протягом 1910–1911 рр. українські студенти неодноразово проводили зібрання, на яких апелювали по допомогу до української громадськості краю, наголошуючи, що обов'язком української інтелігенції і передусім українських послів є підтримати домагання студентів і зробити все, щоб вони були задоволені. Їхня підтримка і допомога могли стати вирішальними, бо розв'язання цього питання залежало передусім від позиції представників влади різного рівня.

Але незважаючи на наполегливість українського студентства, в австрійський період існування Чернівецького університету кафедру історії України так і не було створено. Мабуть, однією з головних причин цього стала невирішеність справи українського університету. Австрійські власті сподівалися, що ця інституція буде відкрита все ж таки не у Львові, а у Чернівцях, і тому вважали недоцільним на той час створювати нові українські кафедри у Чернівецькому університеті ім. Франца Йосифа. Та початок Першої світової війни зупинив відкриття українського університету, а включення буковинських територій до складу королівської Румунії перекреслило будь-які сподівання українського студентства на те, що у Чернівецькому університеті коли-небудь постане кафедра історії України.

Австрійські власті забороняли молоді брати участь у політичних організаціях. У статутах усіх молодіжних товариств робилося спеціальне застереження про неполітичний характер їхньої діяльності. Місцеві органи влади Буковини ретельно стежили за цим.

Крайові адміністративні органи Буковини також дотримувалися наказів Міністерства віросповідань і освіти від 5 липня 1870 р. про боротьбу з проявами революційних настроїв серед молоді, яка навчається³⁰, та від 16 квітня 1886 р. про заборону молоді брати участь у демонстраціях та інших політичних акціях³¹. Та, незважаючи на це, молодь цікавилася політичним життям. А на початку ХХ ст., коли національний рух українців Буковини перетворився у яскраво виражений політичний процес, молодь стала активно долучатися до політичної діяльності.

На початку ХХ ст. українська молодь Буковини спільно з іншими верствами населення боролася за введення в Австро-Угорщині загального, рівного, таємного і безпосереднього виборчого права, брала участь у численних зібраннях, на яких розглядалося це питання. 7 жовтня 1905 р. українські студенти Чернівецького університету скликали з цієї справи загальне віче усієї української молоді Буковини, а також відмовилися долучитися до інавгурації ректора 16 жовтня 1905 р., бо на засіданні Буковинського сейму він голосував проти реформування виборчого закону³².

Українська молодь брала участь також у інших політичних зібраннях і демонстраціях.

5 травня 1908 р. студенти Чернівецького університету оголосили страйк солідарності зі студентами Віденського, Празького та Грацького університетів, які протестували проти переслідування професора Вармунда, що насмілювався різко критикувати політичний устрій в Австрії. У зв'язку з тим, що страйк затягнувся майже на місяць, ректор Є. Козак був змушений достроково оголосити канікули, а Міністр віросповідань і освіти — визнати недоторканність автономії університетів³³. У тому ж році студенти висловили своє обурення з приводу несправедливого суду над М. Січинським, який у квітні 1908 р. убив намісника Галичини А. Потоцького³⁴. У першій половині 1913 р. члени українських студентських товариств «Запороже», «Січ» і «Союз» звернулися до російського консула у Чернівцях з домаганням зняти заборону російської влади на діяльність українського товариства «Просвіта».

Українська молодь виступила ініціатором проведення 23 березня 1914 р. багатолюдних зборів і демонстрації біля російського консульства у Чернівцях, щоб висловити гнівне обурення з приводу заборони російським урядом відзначення 100-річчя з дня народження Т. Шевченка³⁵. Взагалі українська молодь Буковини дуже оперативно відгукувалася на недоречності національного життя та переслідування українців у Росії, на порушення конституційних прав в Австро-Угорщині.

Молодь 60–70-х рр. ХІХ ст. жила ідеалами козакофільського національного романтизму, що постали під впливом історичних поезій Т. Шевченка. Кінець 70-х — перша половина 90-х рр. ХІХ ст. — це період популярності ідей драгоманівського радикалізму, який відзначався культурницьким вільнодумством і народницьким демократизмом. Протягом другої половини 90-х рр. ХІХ ст. — першого десятиліття ХХ ст. популярною серед молоді була соціалістично-марксистська ідеологія з сильним забарвленням суспільного романтизму і національно-політичного радикалізму. Молодь того часу була налаштована радикально, жила вірою в силу народних мас, що зумовлював передусім революційний рух у Наддніпрянщині, який розвивався під прапором соціалізму і на який українці в Австро-Угорщині покладали великі надії. В останні передвоєнні роки домінуючим став національно-демократичний напрямок.

Певний вплив на українську молодь Буковини мали політичні партії Наддніпрянщини та Галичини, які прагнули заручитися підтримкою на Буковині. Їхня пропагандистська література без особливих перешкод поширювалася в краї. Прихильністю серед буковинської молоді користувалися Революційна українська партія, Українська соціалістична, Українська народна і Українська демократично-радикальна партії. Українські партії Буковини у своїй діяльності менше спиралися на молодь. Винятковою у цьому відношенні була хіба що позиція радикалів, які активно й успішно діяли в січових організаціях і через них в основному й вели свою роботу на селі³⁶.

Хоча політичні партії Буковини виступали проти участі молоді у активному політичному житті, але напередодні виборів постійно залучали її до агітаційних кампаній та різних політичних акцій. Молодь організувала віча, збори, на яких переконувала народні маси в необхідності якомога активнішої участі у політичному житті, а також стежила, щоб не було зловживань під час виборів.

Висновки. Оскільки більшість українських молодіжних товариств у другій половині XIX — на початку XX ст. діяли як культурно-просвітницькі організації, то саме цей напрямок їхньої роботи, що передбачав вивчення і поширення української мови, літератури, історії і культури, був домінуючим. Здійснювалося це у таких формах: організація і проведення музично-декламаторських вечорів, аматорських театральних вистав, «народних концертів», хорових виступів, подорожей по Буковині, робота бібліотек молодіжних товариств, видавнича діяльність. Піднесенню освітнього рівня власне молоді, а також селян і міщан сприяли організовані молоддю курси ліквідації неписьменності та підготовчі курси до закладів середньої і вищої освіти, науково-популярні відчити.

Отже, українська організована молодь Буковини у другій половині XIX — на початку XX ст. брала активну участь у громадському житті краю, співпрацюючи з іншими українськими інституціями. Вона також долучалася до політичної діяльності, передусім реагуючи на порушення конституційних прав в Австро-Угорщині, на недоречності національного життя та переслідування українців у Росії.

¹ О. Добржанський, *Культурно-освітня робота українських товариств на Буковині у другій половині XIX — на початку XX ст.* [Cultural and Educational Work of Ukrainian Societies in Bukovyna in the Second Half of the 19th — early 20th Centuries], in «Питання історії нового та новітнього часу», Чернівці, ЧДУ, 1994, вип. 3, с. 25–34; О. Добржанський, *Національний рух українців Буковини другої половини XIX — початку XX ст.* [The National Movement of Ukrainians in Bukovyna in the Second Half of the 19th — early 20th Centuries], Чернівці, Золоті литаври, 1999, 574 с.

² В. Ботушанський, *Виникнення і діяльність українських сільських читалень на Буковині (80-ті роки XIX — поч. XX ст.)* [The Emergence and Activity of Ukrainian Rural Reading Rooms in Bukovyna (80s 19th — early 20th Century)], in «3 історичного минулого Буковини», Чернівці, ЧДУ, 1996, с. 96–106.

³ М. Гуйванюк, *Січовий рух у Галичині й Буковині (1900–1914 рр.)* [The Sich Movement in Galicia and Bukovyna (1900–1914)], Чернівці, Зелена Буковина, 2009, 254 с.

⁴ Г. Скорейко, *Освітній рівень населення Буковини у др. пол. XIX — на початку XX ст.* [The Educational Level of the Population of Bukovyna in the Second Half of the 19th — early 20th Centuries], in «Науковий вісник Чернівецького університету. Історія», Чернівці, ЧДУ, 1998, вип. 36, с. 149–156.

⁵ *Буковина* (Чернівці), 1888, ч. 7, 1 (13) квітня, с. 3; 1909, ч. 6, 7 січня, с. 2; 1909, ч. 7, 12 січня, с. 3; 1903, ч. 11, 24 січня (6 лютого), с. 2.

⁶ *Буковина* (Чернівці), 1904, ч. 18, 11 (24) лютого, с. 3; 1904, ч. 124, 17 (30) жовтня, с. 3; 1905, ч. 10, 23 січня (5 лютого), с. 2; 1905, ч. 12, 28 січня (10 лютого), с. 3; ч. 49, 27 квітня (10 травня), с. 3; 1909, ч. 167, 6 серпня, с. 3; *Руска Рада. Народна газета* (Чернівці), 1904, ч. 34, 20 (2 вересня) серпня, с. 2; 1905, ч. 10, 4 (15) березня, с. 2.

⁷ *Буковина* (Чернівці), 1904, ч. 71, 16 (29) червня, с. 3; 1908, ч. 32, 14 (27) березня, с. 3; 1908, ч. 37, 26 березня (8 квітня), с. 3; *Народний голос* (Чернівці), 1910, ч. 44, 2 липня, с. 9; 1910, ч. 45, 6 липня, с. 10; 1911, ч. 60, 29 грудня, с. 5; 1913, ч. 12, 4 квітня, с. 3.

⁸ *На зустріч волі. Альманах у пам'ять 15-их роковин існування укр. акад. тов. гр.-пр. богословів «Православна Академія» в Чернівцях (1907–1922)* [To the Meeting of Freedom. Almanac in Memory of the 15th Anniversary of the Existence of the ukr. acad. soc. gr.-pr. Theologians «Orthodox Academy» in Chernivtsi (1907–1922)], Чернівці, Буковинська Печатня і Накладня, 1922, с. 19, 22, 24–29.

⁹ *Громадянин. Орган радикальної партії на Буковині* (Чернівці), 1910, ч. 39, 15 липня, с. 1.

¹⁰ *Народний голос* (Чернівці), 1914, ч. 2, 6 березня, с. 5.

¹¹ *Буковина* (Чернівці), 1888, ч. 1–2, 16 (28) січня, с. 2.

¹² Центральний державний історичний архів України (м. Львів), ф. 834 Українське студентське товариство «Січ» м. Відень, оп. 1, *спр. 59 Листи українських наукових та студентських організацій «Академічна Громада», НТШ, «Сокіл» та інших у Львові, Чернівцях, Золочеві та інших містах про співробітництво, вибори нового керівництва, запрошення на збори і культурні міроприємства. 1878–1901 рр.*, арк. 95.

¹³ *Чернівецький університет 1875–1995: Сторінки історії*, Чернівці, Рута, 1995, с. 30.

¹⁴ Державний архів Чернівецької області (Держархів Чернівецької обл.), ф. 3 Буковинська крайова управа, оп. 1, *спр. 6560 Повідомлення українського студентського товариства «Союз» в м. Чернівці про склад правління товариства, скликання зборів і проведення художніх вечорів. 1895 р. (10 липня — 21 листопада)*, арк. 1.

- ¹⁵ Буковина (Чернівці), 1901, ч. 46, 20 квітня (3 травня), с. 2.
- ¹⁶ Школьна часопись. Письмо педагогично-наукове (Львів), 1887, ч. 11–12, 12 (24) червня, с. 6.
- ¹⁷ Буковина (Чернівці), 1888, ч. 12, 16 (28) червня, с. 2.
- ¹⁸ Буковина (Чернівці), 1894, ч. 46, 23 (11) листопада, с. 1–2.
- ¹⁹ Держархів Чернівецької обл., ф. 3, оп. 1, *спр. 7451 Повідомлення «Комітету по організації святкування 100-річчя відродження української літератури в м. Чернівці» про проведення художніх вечорів. (30 листопада 1898 р. — 4 грудня 1898 р.)*, арк. 1–2.
- ²⁰ Буковина (Чернівці), 1900, ч. 129, 29 жовтня (11 листопада), с. 1.
- ²¹ Буковина (Чернівці), 1903, ч. 74, 22 червня (5 липня), с. 2.
- ²² Буковина (Чернівці), 1903, ч. 143, 30 листопада (13 грудня), с. 1–2; 1904, ч. 51, 30 квітня (13 травня), с. 1.
- ²³ *З нагоди ювілею д-ра Ст. Смаль-Стоцького* [On the Occasion of the Anniversary of dr. St. Smal-Stotskyi], in *Народний голос* (Чернівці), 1910, ч. 51, 20 жовтня, с. 8.
- ²⁴ *Ювілей пос. Єр. Пігуляка* [Anniversary of the amb. of Yer. Pihuliak], in *Буковина* (Чернівці), 1905, ч. 61, 25 травня (7 червня), с. 2–3.
- ²⁵ Держархів Чернівецької обл., ф. 1027 Українське студентське товариство «Союз» в Чернівцях, оп. 1, *спр. 2 Протоколи засідань виділових і загальних зборів тов. «Союз». 1875–1881 рр.*, арк. 76.
- ²⁶ Держархів Чернівецької обл., ф. 1027, оп. 1, *спр. 2*, арк. 74, 78; *спр. 3 Протоколи загальних зборів товариства. 1881–1887 рр.*, арк. 9.
- ²⁷ Буковина (Чернівці), 1908, ч. 64, 1 (14) червня, с. 3.
- ²⁸ Держархів Чернівецької обл., ф. 3, оп. 1, *спр. 10391 Повідомлення Чернівецькій дирекції поліції про збори українських студентів по обговоренню створення кафедри історії України при Чернівецькому університеті, які відбулися 28 червня 1908 р. (30 червня 1908 — 7 липня 1908 рр.)*, арк. 1–4.
- ²⁹ *Віче черновецької української академічної молодіжи* [Viche of Chernivtsi Ukrainian Academic Youth], in *Буковина* (Чернівці), 1909, ч. 236, 2 листопада, с. 3.
- ³⁰ Держархів Чернівецької обл., ф. 3, оп. 1, *спр. 3329 Наказ Міністерства віросповідань і освіти про боротьбу з проявами революційних настроїв серед учнівської молоді. 8 липня 1870 — 18 листопада 1870 рр.*, арк. 1–2.
- ³¹ Держархів Чернівецької обл., ф. 3, оп. 1, *спр. 4916 Наказ Міністерства віросповідань і освіти, переписка з ректором Чернівецького університету про заборону студентам брати участь в демонстраціях. 18 квітня 1886 — 11 червня 1886 рр.*, арк. 1–1 зв.
- ³² В. Сімович, *Розвиток студентського життя в Чернівцях* [Development of Student's Life in Chernivtsi], in «Січ. Альманах в пам'ять 40-их роковин основаня т-ва «Січ» у Відні», Львів, З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1908, с. 530.
- ³³ Буковина (Чернівці), 1908, ч. 54, 6 (19) травня, с. 3.
- ³⁴ *Чернівецький університет 1875–1995*, с. 34.
- ³⁵ *Віче в справі заборони святкування Шевченкового ювілею в Росії* [Viche on the Ban on Celebrating Shevchenko's Anniversary in Russia], in *Нова Буковина* (Чернівці), 1914, ч. 38, 25 березня, с. 3.
- ³⁶ О. Добржанський, *Національний рух українців Буковини другої половини XIX — початку XX ст.*, с. 302.

References

1. Botushanskyi V., Vynyknennia i diialnist ukraïnskyykh silskykh chytalen na Bukovyni (80-ti roky XIX — poch. XX st.) [The Emergence and Activity of Ukrainian Rural Reading Rooms in Bukovyna (80s 19th — early 20th Century)], in «Z istorichnoho mynuloho Bukovyny», Chernivtsi, ChDU, 1996, s. 96–106.
2. Chernivetskyi universytet 1875–1995: Storinky istorii, Chernivtsi, Ruta, 1995, 208 s.
3. Bukovyna (Chernivtsi), 1888, ch. 1–2, 16 (28) sichnia, s. 2.
4. Bukovyna (Chernivtsi), 1888, ch. 7, 1 (13) kvitnia, s. 3.
5. Bukovyna (Chernivtsi), 1888, ch. 12, 16 (28) chervnia, s. 2.
6. Bukovyna (Chernivtsi), 1894, ch. 46, 23 (11) lystopada, s. 1–2.
7. Bukovyna (Chernivtsi), 1900, ch. 129, 29 zhovtnia (11 lystopada), s. 1.
8. Bukovyna (Chernivtsi), 1901, ch. 46, 20 kvitnia (3 travnia), s. 2.
9. Bukovyna (Chernivtsi), 1903, ch. 11, 24 sichnia (6 liutoho), s. 2.
10. Bukovyna (Chernivtsi), 1903, ch. 74, 22 chervnia (5 lypnia), s. 2.
11. Bukovyna (Chernivtsi), 1903, ch. 143, 30 lystopada (13 hrudnia), s. 1–2.
12. Bukovyna (Chernivtsi), 1904, ch. 18, 11 (24) liutoho, s. 3.
13. Bukovyna (Chernivtsi), 1904, ch. 51, 30 kvitnia (13 travnia), s. 1.
14. Bukovyna (Chernivtsi), 1904, ch. 71, 16 (29) chervnia, s. 3.
15. Bukovyna (Chernivtsi), 1904, ch. 124, 17 (30) zhovtnia, s. 3.
16. Bukovyna (Chernivtsi), 1905, ch. 10, 23 sichnia (5 liutoho), s. 2.
17. Bukovyna (Chernivtsi), 1905, ch. 12, 28 sichnia (10 liutoho), s. 3.
18. Bukovyna (Chernivtsi), 1905, ch. 49, 27 kvitnia (10 travnia), s. 3.
19. Bukovyna (Chernivtsi), 1908, ch. 32, 14 (27) bereznia, s. 3.
20. Bukovyna (Chernivtsi), 1908, ch. 37, 26 bereznia (8 kvitnia), s. 3.
21. Bukovyna (Chernivtsi), 1908, ch. 54, 6 (19) travnia, s. 3.
22. Bukovyna (Chernivtsi), 1908, ch. 64, 1 (14) chervnia, s. 3.

23. Bukovyna (Chernivtsi), 1909, ch. 6, 7 sichnia, s. 2.
24. Bukovyna (Chernivtsi), 1909, ch. 7, 12 sichnia, s. 3.
25. Bukovyna (Chernivtsi), 1909, ch. 167, 6 serpnia, s. 3.
26. Derzharkhiv Chernivetskoï obl. (Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti), f. 3 Bukovynska kraiova uprava, op. 1, spr. 3329 Nakaz Ministerstva virospovidan i osvity pro borotbu z proiavamy revoliutsiinykh nastroiv sered uchnivskoi molodi. 8 lypnia 1870 — 18 lystopada 1870 rr., 2 ark.
27. Derzharkhiv Chernivetskoï obl., f. 3, op. 1, spr. 4916 Nakaz Ministerstva virospovidan i osvity, perepyska z rektorom Chernivetskoho universytetu pro zaboronu studentam braty uchast v demonstratsiakh. 18 kvitnia 1886 — 11 chervnia 1886 rr., 1 ark.
28. Derzharkhiv Chernivetskoï obl., f. 3, op. 1, spr. 6560 Povidomlennia ukrainskoho studentskoho tovarystva «Soiuz» v m. Chernivtsi pro sklad pravlinnia tovarystva, sklykannia zboriv i provedennia khudozhnikh vechoriv. 1895 r. (10 lypnia — 21 lystopada), 1 ark.
29. Derzharkhiv Chernivetskoï obl., f. 3, op. 1, spr. 7451 Povidomlennia «Komitetu po orhanizatsii sviatkuvannia 100-richchia vidrodzhennia ukrainskoi literatury v m. Chernivtsi» pro provedennia khudozhnikh vechoriv. (30 lystopada 1898 r. — 4 hrudnia 1898 r.), 2 ark.
30. Derzharkhiv Chernivetskoï obl., f. 3, op. 1, spr. 10391 Povidomlennia Chernivetskii dyreksii politsii pro zbory ukrainskykh studentiv po obhovorenniu stvorennia kafedry istorii Ukrainy pry Chernivetskomu universyteti, yaki vidbulysia 28 chervnia 1908 r. (30 chervnia 1908 — 7 lypnia 1908 rr.), 4 ark.
31. Derzharkhiv Chernivetskoï obl., f. 1027 Ukrainske studentske tovarystvo «Soiuz» v Chernivtsiakh, op. 1, spr. 2 Protokoly zasidan vydilovykh i zahalnykh zboriv tov. «Soiuz». 1875–1881 rr., 106 ark.
32. Derzharkhiv Chernivetskoï obl., f. 1027, op. 1, spr. 3 Protokoly zahalnykh zboriv tovarystva. 1881–1887 rr., 9 ark.
33. Dobrzhanskyi O., Kulturno-osvitnia robota ukrainskykh tovarystv na Bukovyni u druhiï polovyni XIX — na pochatku XX st. [Cultural and Educational Work of Ukrainian Societies in Bukovyna in the Second Half of the 19th — early 20th Centuries], in «Pytannia istorii novoho ta novitnoho chasu», Chernivtsi, ChDU, 1994, vyp. 3, s. 25–34.
34. Dobrzhanskyi O. Natsionalnyi rukh ukrainsiv Bukovyny druhoï polovyni XIX — pochatku XX st. [The National Movement of Ukrainians in Bukovyna in the Second Half of the 19th — early 20th Centuries], Chernivtsi, Zoloti lytavry, 1999, 574 s.
35. Hromadianyn. Orhan radykalnoi partii na Bukovyni (Chernivtsi), 1910, ch. 39, 15 lypnia, s. 1.
36. Huivaniuk M., Sichovi rukh u Halychyni i Bukovyni (1900–1914 rr.) [The Sich Movement in Galicia and Bukovyna (1900–1914)], Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 2009, 254 s.
37. Na zustrich volii. Almanakh u pamiat 15-ykh rokovyn isnuvannia ukr. akad. tov. hr.-pr. bohosloviv «Pravoslavna Akademiia» v Chernivtsiakh (1907–1922) [To the Meeting of Freedom. Almanac in Memory of the 15th Anniversary of the Existence of the ukr. acad. soc. hr.-pr. Theologians «Orthodox Academy» in Chernivtsi (1907–1922)], Chernivtsi, Bukovynska Pechatnia i Nakladnia, 1922, 29 s.
38. Narodnyi holos (Chernivtsi), 1910, ch. 44, 2 lypnia, s. 9.
39. Narodnyi holos (Chernivtsi), 1910, ch. 45, 6 lypnia, s. 10.
40. Narodnyi holos (Chernivtsi), 1911, ch. 60, 29 hrudnia, s. 5.
41. Narodnyi holos (Chernivtsi), 1913, ch. 12, 4 kvitnia, s. 3.
42. Narodnyi holos (Chernivtsi), 1914, ch. 2, 6 bereznia, s. 5.
43. Ruska Rada. Narodna hazeta (Chernivtsi), 1904, ch. 34, 20 (2 veresnia) serpnia, s. 2.
44. Ruska Rada. Narodna hazeta (Chernivtsi), 1905, ch. 10, 4 (15) bereznia, s. 2.
45. Shkolna chasopys. Pysmo pedahohychno-naukove (Lviv), 1887, ch. 11–12, 12 (24) chervnia, s. 6.
46. Simovych V., Rozvytok studentskoho zhytia v Chernivtsiakh [Development of Student's Life in Chernivtsi], in «Sich. Almanakh v pamiat 40-ykh rokovyn osnovania t-va «Sich» u Vidni», Lviv, Z drukarni Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka, 1908, 530 s.
47. Skoreiko H., Osvitnii riven naselennia Bukovyny u dr. pol. XIX — na pochatku XX st. [The Educational Level of the Population of Bukovyna in the Second Half of the 19th — early 20th Centuries], in «Naukovi visnyk Chernivetskoho universytetu. Istorii», Chernivtsi, ChDU, 1998, vyp. 36, s. 149–156.
48. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (m. Lviv), f. 834 Ukrainske studentske tovarystvo «Sich» m. Viden, op. 1, spr. 59 Lysty ukrainskykh naukovykh ta studentskykh orhanizatsii «Akademichna Hromada», NTSh, «Sokol» ta inshykh u Lvovi, Chernivtsiakh, Zolochyevi ta inshykh mistakh pro spivrobotnytstvo, vybory novoho kerivnytstva, zaproshennia na zbory i kulturni miropryiemstva. 1878–1901 rr., 95 ark.
49. Viche v spravi zaborony sviatkuvannia Shevchenkovoho yuvileiu v Rosii [Viche on the Ban on Celebrating Shevchenko's Anniversary in Russia], in Nova Bukovyna (Chernivtsi), 1914, ch. 38, 25 bereznia, s. 3.
50. Viche chernovetskoï ukrainskoi akademichnoi molodizhy [Viche of Chernivtsi Ukrainian Academic Youth], in Bukovyna (Chernivtsi), 1909, ch. 236, 2 lystopada, s. 3.
51. Yuvilei pos. Yer. Pihuliaka [Anniversary of the amb. of Yer. Pihuliak], in Bukovyna (Chernivtsi), 1905, 25 travnia (7 chervnia), s. 2–3.
52. Z nahody yuvyleiu d-ra St. Smal-Stotskoho [On the Occasion of the Anniversary of dr. St. Smal-Stotskyi], in Narodnyi holos (Chernivtsi), 1910, ch. 51, 20 zhovtnia, s. 8.